

NOVONEYRA: NOVA XEIRA A POESÍA COMO ANTÍDOTO CONTRA O RUÍDO

María Pilar García Negro

Universidade da Coruña

0. NOVONEYRA: NOVA XEIRA

Cómpreme, antes de máis nada, dar conta do porqué da escolla do dístico –ou, se o preferiren, ripio– que encabeza esta exposición. En superficial análise lexicométrica, termos como “terra”, “telúrico”, “cósmico”, “natureza”... rexistran unha alta frecuencia de uso na caracterización da poesía novoneyriana, a tal punto que, por veces, case temos tentación de acudirnos á xeoloxía, á edafoloxía, á topografía, á cosmoloxía ou á botánica para estas disciplinas nos facilitaren luces sobre a obra do escritor. Brincadeiras á parte, moi lonxe de min caír na insolencia de desprezar –cuantitativa ou cualitativamente– toda a acumulación crítica que fixo de Novoneyra o seu obxecto de análise ou comentario, de lle aplicar unha emenda á totalidade, mais si coido chegada a hora de contribuírmos a comezar unha nova xeira na consideración global da obra de poeta tan singular e caracterizado como Uxío Novoneyra. Ao servizo deste obxectivo contamos, hoxe, coa grande vantaxe de posuírmos publicacións que nos achegan inéditos, en verso e en prosa, da súa autoría e, sobre todo, cun material ben valioso, cal é, en diferentes formatos (discursos, entrevistas, memorias dialogadas...), a súa propia poética¹.

Esta *opera omnia* permite, de certo, situar mellor tanto a cronoloxía como a intención de poemas non publicados en libro e, desde logo, ilumina o conxunto da obra toda con novos focos que autorizan a redefinir algúns aspectos recorrentemente citados verbo dela. Outramente, convirá lembrar algunhas obviedades que, a por de o seren, aparecen adoito omitidas. Por exemplo:

- a) data de escrita e data de publicación ou, aínda, non publicación non son ou non teñen de ser en absoluto coincidentes na literatura da segunda metade do século XX e, máxime nunha literatura como a galega, submetida a particulares condicións de (re)emerxencia e condicionada polo estado xeral da lingua e da nación, non admitidas ambas como realidades públicas;

¹ Nomeadamente, os volumes (indicados na Bibliografía): Novoneyra (1998), Novo (2004), Cochón (2010a e 2010b), VV.AA. (2005) e VV.AA. (2010).

- a) desde os comezos da década dos cincuenta do século XX –en que se sitúa a literatura incipiente dos novos daquela, por exemplo, Manuel María e Novoneyra– até ben entrada a década dos setenta, toda a literatura galega depende, para a súa publicación, do permiso da censura, que, con carácter xeral, opera en todo o Estado para vixiar o editábel e o que, por contra, ficaba condenado a ficar fóra da circulación pública;
- c) a maiores deste mecanismo represivo e redutor de carácter xeral, pola dependencia política da Galiza ao Estado español, operan sobre a literatura galega máis outros factores de discriminación, debidos precisamente a esa dependencia secular e que seguen a pexar a literatura galega renacente, após a brutal cesura da guerra civil española, con todas as feridas e as marcas negativas do seu vehículo, isto é, da propia lingua que a sustenta;
- d) as escritoras e os escritores nados na década dos vinte e na dos trinta do século XX non teñen cordón umbilical: foilles rompido violentamente, ao non poderen recoñecer pai ou nai, isto é, a xeración que os antecederá na literatura, no xornalismo e nas artes galegas, por os seus membros teren sido asasinados, estaren exiliados ou silenciados á forza no interior do país, razón pola cal o coñecemento directo da obra destes artífices do Segundo Renacemento da Cultura Galega é un coñecemento ventureiro, limitado ou, en todo caso, submetido á vontade ou ás posibilidades dos mediadores culturais agrupados arredor do grupo Galaxia;
- e) en fin, a derradeira evidencia que mencionamos –e moi especificamente para a obra de Novoneyra– pasa por lembrarmos a vontade decidida de (re)incluír a poesía no recipiente amigábel doutras artes, nunha especie de retorno ao pasado xenético: a poesía dita e non samente escrita; a súa interpretación-escenificación; a escrita caligramática; a comunión deliberada pintura-poesía...

Todas estas evidencias, con frecuencia esquecidas, non son circunstanciais na obra de Novoneyra. Forman parte do pano de fondo imprescindible en que se tece e se divulga a súa obra. A aproximación crítica que a seguir farei parte delas para tentar encadrar a razón da novidade da súa poesía, a súa substantividade.

1. UN PROTOTIPO CRÍTICO CON FINALIDADE ESTABILIZADORA

No ecuador da década dos cincuenta do pasado século, publícanse *Os Eidos*, primeiro volume do poeta e primeiro de poesía editado por Galaxia. O prólogo que o acompaña, da autoría de Ramón Piñeiro, correspóndese cunha longa carta que este dirixe ao mozo Novoneyra, en Agosto de 1953². Exerce Piñeiro, máis unha vez, o seu proverbial papel tutorial e, neste texto prologal, senta as bases da que, segundo el, debéra ser interpreta-

2 Todas as citacións que a seguir incluímos recollémolas de NOVONEYRA (1981: 202-204).

ción canónica deste poemario, mesmo trazando o perfil psicolóxico do escritor nacente e a razón última da súa descuberta da terra. Foi a súa chegada a Compostela (desde o campamento de Parga, onde, con Manuel María, cumpría o servizo militar) a que, segundo Piñeiro, orientou o poeta para pasar do estadio de “solitario arrogante”, “isolado do mundo e dos homes” á conquista da “identificación espritoal coa Terra”. O seguinte paso na xestación d’Os *Eidos* viría dado pola confirmación poética, na Coruña, a través do coñecemento de Rosalía de Castro e de Pondal: “Confirmación decisiva pra quen naceu poeta e soio poéticamente pode comprender a realidade”:

Descuberta xa a identificación espritoal do home coa Terra, primeiro en Compostela como realidade viva ouxetiva, dispois na Cruña como ouxetiva realidade poética, ó achegáreste outravolta ó Courel tiñas que sentir unha nova, fonda e vivificante experiencia: o sentimento da túa propia identificación coa Terra.

[...]

E naceron OS EIDOS...

[...]

¿Por qué non imaxinármonos un despertar poético de tódalas demais terras galegas? O mesmo que o Caurel, a Terra Cha, e Lemos, e Melide, e a Peroxa, e Deza, e Fisterra, e Monterrei, e A Limia, e tódalas demais. O día que cheguemos a ter un Cancioeiro poético no que se recolla e se refrexe a voz de tódalas terras galegas como en OS EIDOS se refrexa a do Caurel, daquela contaremos co gran Poema de Galicia, con isa especie de epopeia colectiva na que tódolos pobos refreخان o seu ser. Porque Galicia, que ten grandes poetas, non ten aínda o seu gran Poema. E o gran Poema de Galicia non poderá ter realidade senón refreخando a voz da Terra. Na vida da cultura galega, a Terra é un elemento aitivo i esencial. A nosa realidade cultural vén a ser a integración do humán e mailo telúrico [...]. No libro OS EIDOS espresase poeticamente a experiencia máis radical e permanente do espírito galego en canto realidade colectiva: a súa integración na vida cósmica. Esperiencia de vixencia inmutábele durante centos e centos de anos. Iste libro houbéranlo comprendido plenamente, como cousa propia, os caurelaus de fai mil anos. Como cousa propia comprenderano, tamén plenamente, os caurelaus de dentro de mil ou de dous mil anos.

E, en fin, como corolario: “Dentro da evolución xeral da poesía galega, OS EIDOS tamén sinala o inicio craro e conscente do que poderíamos chamar «a poesía como voz da Terra»”.

Xustificamos a extensión das citacións porque pensamos que non se ten reparado abondo en como, e até que ponto, Piñeiro utiliza Novoneyra e o seu libro primicial como óptimo pretexto para desenvolver a súa tese anti-historicista e estabilizadora da personalidade galega, isto é, a tese conveniente ao propósito simultáneo de desactivar calquer participación directa dos novos na restauración do galeguismo político ou nacionalismo de anteguerra. Con efecto, o editor ou mediador cultural que Piñeiro foi asume con toda naturalidade o papel de guía-preceptor do novo escritor, ao punto de o informar de cómo el é, isto é, de cómo *debe* ser, asemade delimita con total nitidez as fronteiras de cal deba ser a *boa* poesía, unha especie de coral afinada onde o cántico das terras do Courel se sume ao emanado doutras comarcas da Galiza, nunha sorte de mapa dialectolóxico-poé-

tico, onde as isoglosas virían marcadas pola “podente presenza da Terra”. O labor do poeta sería, así, o dun amanuense-transcritor desa voz ignota.

É curioso, así mesmo, que reclame ou desexe a creación do “gran Poema de Galicia”, tal e como pedía Vicente Risco, cando saudaba nas páxinas de *Nós*, en 1929, a publicación da segunda edición das *Cousas*, de Castelao: “Ten que facer co-elas o poema inteiro da Galiza de hoxe”³ Mais a diferenza crítica é notábel, pois o autor ourensano recoñece que de cada unha delas, de cada unha das *Cousas*, “poderíase sacar unha novela, un poema, un drama, unha comedia”⁴, isto é, menciona como virtude do artista rianxeiro a súa fertilidade xenérica baixo a cobertura dun formato orixinal como o relato peculiar que alberga cada *cousa*. Vinte e tantos anos máis tarde, Piñeiro arela que o Ser galego se exprese, na coral polifónica de todas as voces da Terra, nun clamor ontolóxico que comezaría e acabaría nela mesma. Tal visión é tamén inteiramente coherente coa sublimación da poesía de Rosalía de Castro no recipiente da saudade e co intento de conceptualización da filosofía da saudade como marco explicativo do ser galego, que polos mesmos anos Piñeiro está a redixir e a publicar. Así, o seu ensaio “A Saudade en Rosalía” conclúe con estas palabras:

[...] Rosalía comunícanos, cos recursos propios da espresión poética, a súa vivencia íntima da soedade. Iles [os poemas citados] teñen a forza de unha pura afirmación: a afirmación da verdade íntima da propia soedade, espesada ás sinxelas, sin queixas nin protestas. Rosalía, grande e profundo espírito, viviu i-espresou a súa soedade ontolóxica, a súa saudade. Poeta que tal fixer pertence pra sempre ó reino da lírica pura.⁵

De modo e maneira que temos unidos, en concilio inmovilista, voz da Terra e Saudade, como *fixadores* da personalidade galega, filosofía que require, da man de Piñeiro, formatar *pro domo sua* tanto a poesía fundacional rosaliana como a inaugural novoneyriana. A tutela que quer exercer sobre o poeta novel é ben indicativa do designio de sentar un prototipo crítico non só sobre o poeta e a súa obra primeira senón, retrospectiva e prospectivamente, sobre toda a poesía galega e a guía da súa lectura *conveniente*: mesmo a utilización –para negalas– de “queixas” e de “protestas” na poesía rosaliana –contra-vindo todas as evidencias– semella un *lapsus calami* do autor, xustificante dunha actitude pasiva, inmóbil, na contemplación da realidade galega e, por tanto, negador, por inmanentismo, de toda transformación posíbel.

Falamos, así mesmo, de anti-historicidade, en dúas dimensións. En primeiro lugar, porque a diacronía que precede á obra de Uxío Novoneyra abunda na utilización da terra e da natureza galega como metonimia e como símbolo da nación e non como

3 Vid. *Nós*, n.º 66, 15 / 6 / 1929.

4 *Ibidem*.

5 Vid. Piñeiro, Ramón: “A Saudade en Rosalía”, en VV.AA. (1952): *7 ensayos sobre Rosalía*. Galaxia: Vigo, pp. 109.

decorado inevitábel. Na tradición clásica, só os nomes de Rosalía de Castro, de Eduardo Pondal ou de Ramón Cabanillas xustificarián este aserto. Mais, en segundo lugar, porque o Courel “transferido” a *Os Eidos* non é eterno nen inmortal senón ben histórico e sincrónico, razón pola cal aducir como mérito unha recepción a-temporal da obra, tanto no pasado como no futuro milenario carece de todo sentido: tal e como a vemos, non vemos nesta obra inaugural adanismo nengún que ficase inmune ás mudanzas impostas pola propia historia. Hai mil anos, dáse a circunstancia de que a lingua galega, non interferida por outra, estaba en transo de se preparar para, unha vez escrita, reinar na lírica de toda a Península Ibérica, condición ben distante do tempo en que o escritor comeza a compor a súa obra. Renunciamos, de por parte, a nen tan sequer imaxinar o que poda ser a Galiza e a súa literatura dentro de mil ou de dous mil anos...

2. A SEMÁNTICA D OS EIDOS

No mesmo ano en que se publican *Os Eidos*, 1955, en plena guerra fría, un titular a tres columnas do New York Times proclama rotundo: *Semantics, a Red Weapon in War on Free Enterprise* (“A semántica, unha arma dos roxos na loita contra a libre empresa”) ⁶. Así que, facéndonos caso da sentenza *sensu contrario*, utilicemos a semántica contextual como auxiliar necesario na análise desta primeira poesía de Novoneyra, tanto a publicada n *Os Eidos* como a escrita por estas mesmas datas, publicada ou non. Desta análise derivamos as seguintes consideracións:

- 1^a. O que o poeta presenta, en primeira instancia, naquel libro primeiro, son as súas **credenciais**, mais non de forma absoluta ou libérrima, senón condicionado pola ferreña censura reinante. Noméase o que se pode, non todo o que se desexa, do mesmo xeito que non se pode ecuacionar escrita con texto publicado.
- 2^a. Existe, claro está, descuberta da terra para convertela en Terra, isto é, en nación sentida e querida, mais o itinerario non é cósmico nen telúrico: é patriótico, porque nace dun acto de amor aos lugares que se habitan e mais dunha ratificación ideolóxica, nomeación mediante, **do seu dereito a existiren**.
- 3^a. O porqué da abundancia toponímico-topográfica, así como de múltiples elementos dunha natureza fecunda, mais tamén temíbel ou inexplorada, reside no desexo de humanización –a través da palabra poética– dunha realidade que se encontra na estrema da periferia, na Galiza menos accesíbel e, ao tempo, na que mellor compón unha fronteira xeográfica natural.
- 4^a. Esta realidade nomeada no texto correspóndese cunha realidade existente no subtexto: o traballo do campo, a carga dos labregos que o autor converte na clase epónima da Galiza toda e mais a lingua que os define.

6 Vid. Guiraud, Pierre (1965): *La Semántica*. Fondo de Cultura Económica: México, 2^a ed., p. 9.

- 5ª. A fusión do poeta coa terra nomeada –nunca vista como paisaxe pintada ou como decorado sentimental– supón a ruptura inmediata da magnificencia do individuo, na versión ultrarromántica, face ao mundo exterior. En realidade, presupón unha clara visión ecolóxica, en virtude da cal desaparecen as fronteiras entre reino mineral, vexetal, animal e humano, para (re)incluir o ser humano nunha serie de continuidade convivencial, non nunha posición de superioridade.
- 6ª. Repitamos o tópico: efectivamente, en palabras súas, “... o concepto Terra é máis primario, máis elemental, máis profundo, menos prescindible; os que viven nela e con ela chámalle **Terra** [negritas do orixinal], a penas usan o termo **paisaxe** [idem], ou non o usan nunca. Os eidos son os sitios da terra que poden nomearse cun microtopónimo [...] Tamén pode dicirse eidos dos lugares íntimos, os máis convidados, dos que se ten longa experiencia, hábito de longa presenza, os que un leva **estampados** [idem] dentro”⁷. Mais dáse o caso de que o que se nomea é o non roubado, o non espoliado, o non misturado..., isto é, os elementos elocuentes dunha especificidade galega aínda non destruída ou contaminada. Son os elementos inconmutábeis, os non dexenerados ou confundidos.
- 7ª. A relación intertextual que propomos ilumina o publicado. Polo mesmo tempo en que publica *Os Eidos*, Uxío escribe poemas como estes:

OUH GALICIA⁸

I

OUH Galicia, miña toda!
Se a fe que che eu teño chegara para salvarte!

*Os que así nos tein só tein noso os nosos nomes no censo,
que hasta o noso sudor, sin alento, pérdese na terra.
O único que nos dan
é esta forza da fame.*

*Escribín estas verbas
cas bágoas da afrenta que un non merez;
e según van enfriando*

7 NOVONEYRA (1998: 60).

8 Este poema publícase por vez primeira na revista *Epifanía* (Buenos Aires, n.º 1, Setembro 1958), segundo informa Olga Novo (Novo, 2004: 170). Aparecerá –como tantos outros poemas do autor– con versións modificadas en publicacións posteriores. Recollémolo, nesta versión inicial que reproducimos de Novo, 2004: 182. Trinta e cinco anos despois (23.6.1992) así o evoca o propio Novoneyra: *Irei un día, do Courel a Compostela, por terras libradas? Isto era no 1957. Veño eu a Compostela. Irei un día do Courel... E, fíxate, aínda non estaba nada consolidado o abalar do nacionalismo da posguerra... Irei un día... E esta cousa, esta seguridade: a forza do noso amor... Pero non o digo con xactancia de seguridade. E que a forza do noso amor non pode ser inútle! [...]. A forza do amor. A forza do noso amor, do noso amor á Terra, do amor ó Pobo, do amor ó propio pobo, do amor á Lingua, de todo o que configura a propia nación* (Araúxo, Emilio: “Na rebolegando de comezo sempre enunciación de Uxío Novoneyra”, en VV.AA., 2005: 34).

*voume volvendo encender
 contr os enemigos da libertá
 que estamos certos de alcanzar un día,
 pois a forza do noso amor ¡non pode ser inútil!*

(1956)

2

*OUH Galicia, tan perdida e tan nosa!
 Será a miña xeneración quen te salve?*

*Irei un día do Caurel a Compostela
 por terras libradas?*

(1957)

CHAMAMENTO ÓS GALEGOS⁹

GALEGOS,

*hemos de ganar Galicia!
 Hemos de ganala porque é nosa,
 porque o quer o noso corazón
 que o sinte necesario
 para salvarnos nós e nosos país,
 para salvar ós nosos abós i os país dos país de nosos abós.*

*Pousa o tempo no sono
 i eu non vos chamo en alto como antes se facía,
 máis ben llanamente
 como falamos entre nós tódolos días que perdemos.*

*Chámanos iste día que chove
 chámanos cada xeito, cada ollada nosa,
 cada val e cada tesó.*

*Escúitai os que saben ler esta chamada.
 Se todos somos fieles ó que somos
 o tempo terá o noso sentido.*

(1956)

Cabe conceptualos como fillos dunha dualidade, da cal esta póla, a chamada poesía cívica, proviría dunha corda poética diferente daqueloutra publicada. Non é este o noso xuízo. Unha e outra, a publicada en libro e a escrita e gardada (ou divulgada por outras vías),

⁹ Ao igual que o anterior, este poema conta con varias versións. Reproducímolo na que é presumiblemente a primeira delas, tirada tamén da recompilación de Olga Novo (Novo, 2004: 183-184).

Na nosa Introducción a *Gran Lugo de nebra* (Novoneyra, 2010: 11-12), utilizamos a versión que nos facilitou Florentino Varela Silva, a quen lla deu o propio autor. Nesta versión, titúlase “O chamamento” e leva esta dedicatoria: “Prós universitarios galegos, estudantes en Compostela”. Está datado igualmente en 1956.

nacen exactamente da mesma fonte. Que, na mesma sincronía, o poeta abandone todo suposto ensimesmamento para se dirixir, nomeando o xentilicio “galegos” ou ben dirixíndose a un segmento que debe actuar como avangarda (os estudantes) na conciencia da identidade, fala ás claras dunha dialéctica da historia, entendida como mellorábel e rectificábel, que ilumina o pretense estatismo d *Os Eidos* e contradí a visión do “baño” telúrico, porque axiña o autor nomea necesidades ben sentidas de reapropiación da nación toda; de aí que o segundo dos poemas que evocamos teña caracteres de manifesto, que, na súa entrega aos estudantes galegos da universidade compostelana (1956), non deixa de significar una clara autonomización do momento histórico galego, nun ano en que a contestación universitaria en Madrid provoca o cesamento do ministro de Educación, Ruiz-Giménez.

8ª. A regra semántica que contrapón, nos seus atributos, SER e INDIVIDUO (ou exemplar) axuda igualmente na interpretación das escollas de Novoneyra e nos seus procedementos retóricos máis nomeados (síntese significativa; hiperconcentración semántica; ausencia de todo verbalismo...). O **ser** supón a máxima extensión e a mínima comprensión: todo é, existe, mais este é o seu único semantema. O **individuo** (ou exemplar) conta coa mínima extensión (é uno e único) e coa máxima comprensión, isto é, con todos os atributos de significación posíbeis. É así como o que se nomea informa, na súa estrutura superficial, dunha realidade fónica ou escrita, e na estrutura profunda de todo o que non se nomea mais sen o cal o visíbel non existiría. O poeta nomea realidades concretas, específicas, diferenciadas, unidades discretas, non xeneralidades humanas, fale de si propio, do irmán prematuramente falecido, do eu lírico namorado ou da natureza que o acolle, onde a acumulación da riqueza da flora non é bucólica: é o carnet de identidade galego, non trucado polo censo, como diría el...

9ª. E, en fin, mencionemos unha evidencia que, non por selo, debe pasar inadvertida. Toda esta obra inicial de Novoneyra está escrita en galego. Este feito, que hoxe enxuicamos como ínsito a unha literatura galega que se incrementou desde os cincuenta e cinco ou cincuenta e seis anos que nos separan daquel tempo, non é en absoluto redundante naquela sincronía. A diferenza do presente, en que o uso literario do idioma galego pode se dissociar ou xebrar de calquer compromiso ultrabiográfico ou extraliterario, a aquela altura a escolla do galego encerraba unha rede complexa de vínculos: coa “terra”, efectivamente, mais coa terra, na súa fértil polisemia, entendida como país singular con lingua de seu; coas clases sociais –o mundo do traballo– de que o galego era patrimonio e distintivo; cunha tradición político-cultural que o elevou á condición de instrumento público, literatura mediante; cunha vontade, en fin, de restauración e de dignificación colectiva a través do uso do emblema principal e imprescindible. De feito, o autor vai insistir nas décadas seguintes, no papel central da lingua como gardadora da memoria e como garantía de pervivencia.

3. O SILENCIO CONTRA O RUÍDO. A POESÍA COMO ANTÍDOTO DO RUÍDO.

Criticamos a lectura inmovilista, inmanentista, da Terra que, desde o prototipo piñeiriano, fixo fortuna na crítica da poesía de Novoneyra, mais recoñecémoslle unha grande eficacia como receita, sobre todo pola súa comodidade e aforro doutras explicacións. Se a poesía se conceptúa como a “voz da Terra”, podemos esticar a metáfora *ad infinitum*, pois, obviamente, ela, a Terra, nunca nos vai contradicer ou responder. Admitirá cantas fantasías ou prosopopeias lle queiramos endosar. Mais enténdase que para nada nos bur-lamos dun dos elementos máis venerábeis e reiterados, como alimentador, da épica, da lírica, da dramática e até do ensaio galegos, en tanto que ligado (como metonimia, como metáfora ou como símbolo) á representación do colectivo, da nación, da saudade, por suposto, da aflición da perda e até do suxeito autorial ou do suxeito poético. Si afastamos o noso xuízo, como xa explicamos, do mito estabilizador que paralisa a comprensión, en termos históricos e contextuais, dunha poesía (vista hoxe na súa totalidade) incrivelmente unitaria e allea a modas efémeras.

Vaiamos, pois, con outro dos *leit-motiv* do poeta, que se resume nun oxímoro: a música do silencio ou a poética do silencio. Digamos xa, sen preámbulo nengún, que utilizamos **ruído** na súa significación semiolóxica, mais cunha particular aplicación a unha sobrecarga de interferencias sufrida pola lingua galega e mais polo universo de representacións galegas en xeral. Se nunha lingua en condicións soberanas de desenvolvemento, se conceptúa “ruído” como calquer perturbación que se experimente no proceso de comunicación, por parte de calquer dos seus actores ou elementos, no caso dunha lingua, como a galega, submetida a unha situación de conflito, o ruído é considerabelmente maior, en cantidade e en intensidade das turbacións. A propia percepción do idioma reséntese da lousa dos preconceitos acumulados; a motivación para o manter estaba –e está– asediada adoito polo hábito da substitución diglósica; o exercicio, en fin, ou uso, fortemente mancado pola ausencia ou limitadísima presenza da escrita pública e da megafonía social. Nos anos cincuenta do século XX, en que Uxío comeza a súa andaina literaria, si era aberta maioría a poboación utente do galego como lingua inicial, mais non por iso deixaban de ser ferreñamente actuantes as regras da exclusión do galego de todo o espazo público. Constitúese así a literatura galega nun icebergue ou nun illó monolingüe nun mar inmensamente galego, tanto como dolorosamente diglósico, popular tanto como ausente dos usos formais. Contra estes farallóns de españolización-desgaleguización forzosa, contra este ruído, ergue a súa voz a poesía.

O antónimo do ruído vai ser, efectivamente, o silencio, mais non entendido como afasia ou mutismo senón como recollemento e introspección. O poeta debe precaverse da contaminación ambiental, distinguir realidades de aparencias, disterar apósitos deformadores de elementos puros... a través, en primeiro lugar, dun exercicio de concentra-

ción e de meditación. É, tal cal, o que proclama Rosalía de Castro, no poema que cerra o Primeiro Libro, “Vaguedás”, de *Follas novas* (1880) significativamente titulado “¡Silencio!”:

¡SILENCIO!

*A man nerviosa e palpitante o seo,
as niebras nos meus ollos condensadas,
con un mundo de dudas nos sentidos
i un mundo de tormentos nas entrañas,
sentindo cómo loitan
en sin igual batalla
inmortales deseios que atormentan
e rencores que matan,
mollo na propia sangre a dura pruma
rompendo a vena hinchada,
i escribo..., escribo..., ¡para qué? ¡Volvede
ó máis fondo da ialma,
tempestosas imaxes!
¡Ide a morar cas mortas lembranzas!
¡Que a man tembrosa no papel só escriba
palabras, e palabras, e palabras!
Da idea a forma immaculada e pura
¿dónde quedou velada?*

Batalla permanente de toda e de todo poeta auténtico: entre a inefabilidade e a inevitabilidade, entre o tamaño ou intensidade do sentimento e a capacidade do vehículo en que á forza se ha de verbalizar e transmitir. No exercicio catártico previo á creación, hase de eliminar todo o ruído, isto é, todas as confusións e distraccións que turben o disparo da frecha do corazón e da cabeza do autor á mente e á emoción do lector, por utilizarmos de novo imaxes rosalianas. O SILENCIO é, con efecto, ollada introspectiva, paraxe necesaria, depuración estilístico-verbal até conseguir ou aproximarse ao resultado ansiado ou intuído:

*TENDO o meu silencio
e paro o tempo...
.....
Gran boi deitado
serra do sol
onde eu son
ca uz i o carpanzo! (d Os Eidos 2).*

OU:

*AUGAS brancas da Rogueira!
Bouzas pechas d uces e xestas!
Abrairas teixos faias xardois e reboleiras!*

*Outo bosco calado!
 Fontiñas do corzo!
 Carrozos picafondo!
 Non hai outro templo máis vasto
 nin outro credo
 que este silencio (d Os Eidos).*

O antídoto contra o ruído provén dunha natureza (dun campo, como dirían os seus habitantes) que non mudou o seu canto, que é testemuña muda doutros tempos históricos, onde o trinomio terra-home/muller-traballo mantíña un outro equilibrio. Porque o ruído maniféstase tamén en forma de abandono do campo, emigración, desertización e, aínda, condena ou desprezo do mal chamado ruralismo, e, así mesmo, en forma de todo o caudal lingüístico que sucumbe nas augas dun río inmisericorde, o da asimilación á lingua oficial do Estado. Contra toda esta perda inclemente erguerá a súa voz o poeta.

4. O INTERNACIONALISMO, REVERSO DO PATRIOTISMO GALEGO

Adoita presentarse a poesía denominada cívica ou política de Novoneyra como filla dun tempo de efervescencia revolucionaria, nos anos sesenta, ao que seguiría un outro de desesperanza ou de pesimismo na deriva histórica. Pensamos, porén, que esta modalidade de poesía –que, como xa dixemos, agroma no repertorio do autor desde a súa primeira dedicación literaria– é un elo da mesma cadea, quer dicir, conceptuámola como elemento recorrente dun *continuum* que rexistamos non só na poesía senón no conxunto todo da súa produción, entendendo por tal toda a actividade paraliteraria, todos os paratextos, as intervencións públicas, a longa dedicación, como Presidente, á Asociación de Escritores en Lingua Galega e en múltiples actos onde o escritor se personou con clareza e coraxe sempre a punto. Unha outra cousa é a mudabilidade da recepción. Para os máis novos, quizais resulte sorprendente informar de como un poema de só catro versos coma este datado en 1970:

*É xa hora de que señas toda patria dos teus
 dos que gardaron a fala en que máis se dixo adeus
 e señas dona de ti e señora de falar
 señora de decidir e dona de se negar*¹⁰

un poema coma este aparece na primeira plana do xornal de maior tiraxe do país, *La Voz de Galicia*, no Día da Patria Galega, no 25 de Xullo, por tanto, de 1976, xornal dirixido na altura por Francisco Pillado Rivadulla. Resulta difícil concentrar en menos verbalidade, en menos palabras (trinta e oito, exactamente), un auténtico “programa” de auto-organización, exercicio da soberanía, dereito á libre decisión nacional (dereito do que adoito denominar o tripló “v”: de voz, de voto e de veto) como o que estes ver-

10 NOVONEYRA (1988: 63).

sos encerran. Mais 1976 non é 2011, claro está, e hai probas abundas que certifican a non linealidade ou progresividade da historia.

Pertencen, xa que logo, á mesma serie e á mesma intención os poemas dedicados a persoas galegas e os dedicados a persoas non galegas e coido fundamental repararmos sempre na data de composición. Así, o poema titulado “Homenaxe labrego a Daniel Pino na cadea” data de 1966. “Pranto polo Che. Elexía istantania a Ernesto Guevara” está exactamente datado ás 10 da noite do 10 de Outubro de 1967, isto é, no día seguinte a ser asasinado, cando chegou aquí a noticia. O estremecente “Vietnam Canto”, en 1968, en plena contestación contra o xenocidio perpetrado polo imperialismo norteamericano no povo vietnamita, e con significativa asociación con motivos galegos. A “Letanía de Galicia”, que remata, a xeito de oración, con estes versos: *sabemos que ti podes ser outra cousa / sabemos que o home pode ser outra cousa*, está escrito en 1968. O poema dedicado a Amador Rei Rodríguez e Daniel Niebla García, no 10 de Marzo de 1972, o mesmo día en que foron abatidos polas balas da policía. O poema que denuncia o asasinio de Salvador Allende en Setembro de 1973, igualmente crónica poética en tempo real. E para ratificación dunha poesía anti-moda e si, en troca, moi atenta ás realidades e ás fraudes dun rexime *soi disant* democrático, citaremos o poema titulado “A Francisco Rodríguez na cadea”, datado no verán de 1989, nos mesmos intres en que o escritor e político foi preso por catro semanas no cárcere da Coruña. E, en fin, tamén de 1989, un poema¹¹ que resume perfectamente a unión nacionalismo – internacionalismo, como tese positiva que tería no binomio provincianismo – cosmopolitismo a súa antítese, coa utilización coñecida da nomeación como compendio de todos os atributos de significación... Universalismo desde a Galiza; Galiza, célula de universalidade, tal e como querían os clásicos da primeira metade do XX:

*Dinde Palestina
Dinde o Kurdistan a Eritrea a Somalia i ó Sáhara
dindes de África
dindes de América / América! América!*

*dindes de Irlanda
Dindes de Galicia i Euzkadi de Cataluña
E Córcega de Eslovenia e Croacia
De Estonia a Ucrania e Armenia
Dindes de Europa a vastísima Asia
Tódolos pobos volven volven os pobos.
Inda falamos dinde a Memoria.
Ás veces esquécense e pasámolo linde
Pra perdernos.
Estamos perdidos e por iso tornamos*

11 Inédito, recollido de Cochón *et alii* (2010b: 105).

Face ao sofisma que contrapón defensa da patria propia e solidariedade internacional, Uxío levanta o siloxismo verdadeiro: a reclamación da liberdade para a patria de un conleva a petición de liberdade para todas as patrias do mundo, nun diálogo en pé de igualdade e nunha relación horizontal, anti-xerárquica, que será, como xa proclamaba Castelao, a única garantía dun mundo en paz e libre do hexemonismo imperialista.

5. UNHA POESÍA QUE CONXURA A DERROTA

Fican fóra desta aproximación esquemática aspectos centrais da poesía de Novoneyra que nen sequer foron mencionados. Tal a poesía amorosa e a poesía elexíaca que, seguindo as súas propias informacións, afiliámos á mesma xenética, como nadas dunha experiencia vivida e sentida e só a partir dela poetizábel. Tal a obsesión pola permanencia e normalización da lingua, que salferiu sempre calquer comentario sobre a Galiza ou sobre a súa cultura e que chegou a sintetizar en sentenzas certísimas: “Ninguén dubida xa da nosa identidade, nin os inimigos da **Lingua propia** [negritas do orixinal], que anque non a queiran nin a falen, será sempre o galego. Repito: hai cousas que non as escolle un, escolleunas a historia”¹², palabras que semellan escritas hoxe. Tal a preocupación e tristura causadas polo desaparecemento do agro e, con el, de millenta formas e fórmulas culturais. Si advertimos que a releitura que fixemos do noso escritor está estritamente baseada na poética por el expresada e explicada, sobre todo no volume que recolle o diálogo entre Emilio Araúxo e el, titulado *Dos soños teimosos* e publicado en 1998, un ano antes do seu falecemento. Recolleremos só a título de exemplo, unha autodefinición como a que segue:

POESÍA. Pra min a poesía é unha forma de entusiasmo, unha forma de responsabilidade, é un manterse na busca, ter un alto concepto da dignidade do home, exercelo, exercelo, non mentir, pero facer que o home manteña a bandeira da súa dignidade e do seu entusiasmo, e da súa capacidade liberadora e solidaria. E de percibir toda cousa, toda cousa que te rodea, en toda a súa plenitude. E que quede perenne a graza da súa simple plenitude... Descubrir o mundo é a poesía, descubrir ese mundo é a poesía, e é algo co que se lle pode axudar ós demais, pra que non crean que vivir é calquera cousa, vivir é unha aventura extraordinaria, e hai que estar á altura dela (13.5.1992).¹³

E aínda nos atreveremos a finalizar cun intento de conclusións:

- 1ª. A viaxe poética de Uxío Novoneyra consta dos seguintes itinerarios, todos eles afluentes do mesmo río: a descuberta do eu ao servizo dunha fusión co pasado histórico, coa palabra outorgada, coa Terra-testemuña dunha nación recuperábel; a razón da Galiza mesma; a razón doutros povos, doutras patrias; a pulsión amorosa e a elexía, sempre fillas da experiencia.
- 2ª. É a súa unha obra unitaria ao máximo, cunha semántica singular, sen submisión a modas ou débedas editoriais.

12 Novoneyra (1998: 95).

13 Araúxo, en VV.AA. (2005: 34).

- 3ª. Se utilizarmos o verbo que dá orixe ao adxectivo “relixioso”, *religare*, no seu estrito sentido etimolóxico, falaremos dunha poesía que visa re-ligar o ser humano coa razón da súa existencia na Terra, a través dunha comunión propositada coa colectividade galega, co povo galego, lingua mediante.
- 4ª. *Residimos tanto na Lingua como na Terra*: nesta oración lapidaria o poeta reinterpreta de xeito definitivo a razón última da súa obra: a 4ª persoa (o humano galego) vinculada aos seus definidores inescusábeis. Nesta común pertenza, o poeta vese “non como apropiador, senón como descubridor” para, por súa volta, doar o que se descobre. Descubrir, gardar e doar: a función do poeta.
- 5ª. De novo, etimoloxicamente, é a súa unha poesía anti-derrota, isto é, que alenta a non perder a rota, o camiño en que, en existíndomos, podemos definirmos e facernos a nós mesmos na rectificación dunha historia negativa, a comezar pola identificación do eu biográfico co rumbo mellorado da sociedade a que pertencemos.

En palabras que xa teñen moitos anos¹⁴, a escritora Pilar Pallarés, nunha autopoética pedida para o volume *De amor e desamor*, concluía:

Gostan-me os poemas nos que contan tanto os siléncios e a alusión como as palabras. O ideal sería o que constase de unha so palabra, sorprendente, ecoante, nunca vista, que o dixese todo.

Talvez non exista este *desideratum*, mais, desde logo, a poesía de Uxío Novoneyra ándalle moi cerca... Para que o seu nome siga convocando a todas e a todos os que queremos que a Galiza sexa outra cousa. Así sexa. Obrigada a todos vostedes, a todos vós.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

BIBLIOGRAFÍA PRIMARIA

- Novoneyra, Uxío (1981): *Os Eidos. Libro do Courel*. Edicións Xerais: Vigo.
- Novoneyra, Uxío (1988): *Do Courel a Compostela. 1956-86*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco Edicións.
- Novoneyra, Uxío (1994): *Poemas da doada certeza. I este brillo premido entre as pálpbras*. A Coruña: Espiral Maior.
- Novoneyra, Uxío (1998): *Dos soños teimosos [Preguntas de Emilio Araújo]*. Santiago de Compostela: Ed. Noitarena.
- Novoneyra, Uxío (1999): *Arrodeos e desvíos do Camiño de Santiago e outras rotas*. A Coruña: La Voz de Galicia Col. Biblioteca Gallega.
- Novoneyra, Uxío (2010a): *Tempo de elexía*. Santiago de Compostela: Alvarellos Editora.
- Novoneyra, Uxío (2010b): *Gran Lugo de nebra*. Santiago de Compostela: Alvarellos Editora.

14 Vid. VV.AA. (1984): *De amor e desamor*. Sada:

BIBLIOGRAFÍA SECUNDARIA

- Blanco, Carmen (1996): “Uxío Novoneyra: poesía, terra e compromiso”, *Historia da Literatura Galega*, t. 4, fasc. 40, Vigo: Asociación Socio-Pedagóxica Galega / A Nosa Terra.
- Blanco, Carmen (2010a): *Novoneyra: Un cantor do Courel a Compostela. O poeta nos lugares dos seus libross*. Obre-Noia: Toxosoutos.
- Blanco, Carmen (2010b): *Uxío Novoneyra*, Vigo: A Nosa Terra.
- Campo, Marica (2010): “Novoneyra: a misa sobre a terra”, *Encrucillada* 168.
- Castelao, Manuel (2010): *Novoneyra / Celso Emilio*. Santiago de Compostela: Ed. Laivento.
- Canto de permanencia. A certeza de sermos* (2010), documental, Asociación Socio-Pedagóxica Galega.
- Cochón, Luís (2010): “Prima nóttula”, *Encrucillada* 168.
- Cochón, Iris e Luís (2010a) [eds.]: *A casa! o val! a patria homilde. Celebración de Uxío Novoneyra (1930-1999)*. Cadernos Ramón Piñeiro, XIV, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Cochón, Luís et alii (2010b) [eds.]: *i-en todo o silencio preguntado. Celebración de Uxío Novoneyra, II (1930-1999)*. Cadernos Ramón Piñeiro, XVI, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Franco Grande, Xosé Luís (2004): *Os anos escuros*. Vigo: Ed. Galaxia.
- García, Xosé Lois (2009): *Uxío Novoneyra revisitado*. Vigo: Ed. Xerais.
- García, Xosé Lois (2010): *Uxío Novoneyra. Home e Terra*. Obre-Noia: Ed. Toxosoutos.
- García Negro, María Pilar (2010): “Introdución” a *Novoneyra* (2010b).
- Garrido Couceiro, Xoán Carlos (2010): “Pensar a Uxío Novoneyra”, *Terra e Tempo* 153-154.
- Gómez Iparraguirre (2005): *Tino Grandío*. Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- López García, Antónia (1993): *Os camiños do soño. A poesía de Uxío Novoneyra*. Vilaboa-Pontevedra: Edicións do Cumio.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (2010): *A man que caligrafando pensa. Do plástico-escritural e da manuscrita novoneyriana*. A Coruña: Universidade da Coruña.
- Méndez Ferrín, Xosé Luís (1984): *De Pondal a Novoneyra*. Vigo: Ed. Xerais.
- Millán González-Pardo, Isidoro, Conde de Quirós (2010): [Introducción y apéndices: Luis e Iris Cochón]: *Don Gaiferos de Mormaltán, X Duque de Aquitania*. Santiago de Compostela :Ed. Follas Novas.
- Novo, Olga (2004): *Uxío Novoneyra. Lingua loaira*. Lugo: Fundación Caixa Galicia.
- Pallarés, Pilar (1991): *Rosas na sombra. A poesía de Luís Pimentel*. Vilaboa-Pontevedra: Edicións do Cumio.
- Pimentel, Luís (1990): *Poesías completas*. Granada: Editorial Comares.
- Rodríguez Fer, Claudio (1989): “Fonoestilística da poesía de Novoneyra”, en *Poesía Galega. Crítica e metodoloxía*. Vigo: Ed. Xerais.
- VV. AA. (1971): *Galicia. Ano 70*. Lugo: Ediciones Celta.
- VV. AA. (2005): *Uxío Novoneyra. A emoción da terra, Escrita contemporánea*. A Coruña: Asociación de Escritores en Lingua Galega.
- VV. AA. (2010): *Dossier / Uxío Novoneyra, Terra e Tempo*, 149-152.